

فوریه 2009

آموزش‌های عقیدتی سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

علی آفونه

رهبران سیاسی ایران از حضور نمایندگان روحانیت در سپاه و آموزش‌های عقیدتی سیاسی برای حفظ کنترل و نفوذ غیرنظامیان در نیروهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی استفاده کرده اند. اما بررسی دقیق تر ساختار و مطالب عقیدتی سیاسی سپاه نشان می دهد که نه تنها سپاه از سیاست دور نشده، بلکه در حقیقت با انکار آموزش‌های اولیه، اعضای خود را تشویق می کند تا در سیاست مداخله فعال داشته باشند. آموزش‌های عقیدتی سیاسی سپاه به کادر افسران خود تعلیم می دهد که با وفاداری کامل و بی چون و چرا به سپاه، به اداره کشور بپردازند.

سال گذشته، آیت الله علی خامنه ای رهبر جمهوری اسلامی خواستار احیای آموزش‌های عقیدتی سیاسی سپاه شد.³ به گفته ایشان هدف این آموزش‌ها به وجود آوردن افراد انقلابی و متعالی است.⁴ بنا به گفته حجت الاسلام محمد رضا تویسرکانی، رئیس اداره آموزش عقیدتی سیاسی، "سپاه می بایست به دانشگاه انسان سازی تبدیل شود. . . تا گسترش آگاهی و تعمیق معرفت دینی و رشد فضائل اخلاقی و التزام عملی به احکام و آداب اسلامی، انسجام درونی و سازگاری بیرونی را پیگیری و دنبال کند."⁵ بنا به گفته ایشان، "آموزش عقیدتی سیاسی سپاه بر اساس چهار اصل دین مداری، ولایت محوری، انقلابی گری و مردمی بودن کلیه اعضای سپاه می باشد."⁶

در تهران، همانند واشینگتن، سیاست‌های کارگزینی و گزینش کارمندان به مثابه سیاست‌گذاری کلی و عمومی است. اساسنامه سپاه مقرر کرده است که روسای ادارات سیاسی ایدئولوژیکی، انتشارات و تبلیغات، و همچنین ادارات وابسته در سطوح مختلف سپاه، باید از میان روحانیونی انتخاب شوند که مورد تأیید رهبر یا نماینده ایشان در سپاه باشند.⁷ امروزه، اغلب این نمایندگان از روحانیون میان پایه هستند.⁸ آقای تویسرکانی در چهار نیرو از نیروهای پنجگانه سپاه نماینده دارد: حجت الاسلام سید علی رضا ادیانی در نیروی دریایی سپاه، آقای حمید قنبری در نیروی هوایی سپاه، حجت الاسلام رمضان علی

در اغلب رژیم‌های توتالیتر، آموزش‌های عقیدتی سیاسی از ابزارهای اصلی کنترل نیروهای مسلح توسط رهبران سیاسی و غیرنظامی است. برای مثال، کمیسرهای کا.گ.ب. افکار و عقاید افسران ارتش سرخ را کاملاً تحت نظر داشتند، و هرگاه یکی از آنان از خط فکری رهبر شوروی تخطی می کرد بلافاصله از کار برکنار می شد. صدام حسین، رئیس جمهور سابق عراق، کادر سیاسی امنیتی نسبتاً کوچکی را مأمور کرده بود تا از کودتاهای نظامی جلوگیری کنند. اما در جمهوری اسلامی، در واقع، آموزش‌های عقیدتی سیاسی وسیله نفوذ و مداخله سپاه در امور غیرنظامیان و کانونهای قدرت روحانیت شده است.

سپاه پاسداران، اصولاً یک سازمان ایدئولوژیک و هدف آن "نگهبانی از انقلاب اسلامی ایران و دستاوردهای آن" مبتنی بر رهنمودهای آیت الله خمینی است.¹ اساسنامه سال 1982 سپاه قید می کند که نگهبانی عقیدتی و ایدئولوژیکی از انقلاب بدون آموزش‌های عقیدتی سیاسی اعضای آن امکان پذیر نیست. از این رو ماده 11 اساسنامه سپاه وظیفه "آموزش و پرورش اعضای سپاه طبق تعالیم و موازین اسلامی. . . در زمینه های عقیدتی سیاسی و نظامی در جهت کسب توان لازم به منظور انجام مأموریت‌های محوله" را به سپاه محول کرده است.²

کوهستانی در نیروی زمینی سپاه و حجت الاسلام علی رضائی در بسیج.⁹ نام نماینده آقای تویسرکانی در سپاه قدس - مجری سیاست صدور انقلاب در سپاه - شناخته نیست.

بنا بر ماده 15 اساسنامه سپاه، مسئولیت تعیین "محتوای آموزشهای عقیدتی سیاسی اعضای سپاه و بسیج و برنامه ریزی و اجرای آموزشهای فوق و تربیت و جذب مربی" با فرماندهی کل است. اگرچه تبصره همان ماده مقرر می کند که "محتوا و برنامه های آموزشهای عقیدتی سیاسی و انتشارات و تبلیغات باید به تأیید مقام رهبری یا نماینده ای که در سپاه تعیین می نمایند برسد" ¹⁰ اما در عمل رؤسای سپاه و نماینده مقام رهبری بسیار است.

مطالب آموزشی عقیدتی سیاسی توسط مراکز آموزشی سپاه فراهم می شود. دانشکده عقیدتی سیاسی شهید محلاتی در قم، که سابقاً به نام دانشکده علوم و معارف اسلامی شناخته می شد، در سال 1982 تاسیس شده است و یکی از پیشرفته ترین مراکز آموزش عقیدتی سیاسی اعضای سپاه است.¹¹ آموزشگاه تخصصی سید الشهداء در تبریز مرکز آموزش عقیدتی سیاسی اعضای نیروهای زمینی سپاه است.¹² هم اکنون، واحد های آموزشی سپاه در چارچوب ساختارهای منطقه ای سازماندهی شده اند. رویهم رفته، این مؤسسات آموزشی بیش از چهار هزار "مربی عقیدتی سیاسی" در استخدام خود دارند.¹³

محول کردن وظیفه آموزشهای عقیدتی سیاسی اعضای سپاه به فارغ التحصیلان دانشکده شهید محلاتی به مثابه محول کردن وظیفه نظارت امور سپاه به خود سپاه است. اغلب آنان فارغ التحصیلان تربیت مربی دانشکده شهید محلاتی یا سایر دانشکده های سپاه هستند. از این رو هیچ عامل غیرنظامی خارج از سپاه برای نظارت یا کنترل باقی نمانده است.

آموزش برای دخالت مستقیم

از آنجا که مطالب آموزشی سپاه طبقه بندی شده اند و در دسترس عموم قرار ندارند، بررسی دقیق و منظم واحدهای درسی آن ممکن نیست. اما تارنمای اینترنتی سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح نمونه ای از مطالب آموزشی را تحت عنوان پرسشها و پاسخهای سیاسی منتشر کرده است.¹⁴ برخی از پرسشهای آخرین

شماره این تارنما، که در تاریخ 15 آوریل 2008 منتشر شده اند، از این قبیل است:

- نقش دبیر کل آژانس بین المللی انرژی اتمی تا چه اندازه می تواند مؤثر باشد؟ آیا او مودیان عمل نمی کند؟
- علت به تعویق افتادن انتخابات ریاست جمهوری لبنان چیست؟
- اصطلاح جنگ سرد نوین به چه مناسبت در رسانه ها مطرح می شود؟
- علت نزدیکی مفرط سارکوزی [رئیس جمهور فرانسه] به آمریکا (بوش) چیست؟
- اظهارات [آقای] جلال طالبانی در مورد قرارداد 1975 (که مرز بین ایران و عراق را تعیین کرد) را چگونه ارزیابی می کنید؟

15

شماره 17 نوامبر 2007 به مسائل داخلی پرداخته و می پرسد:

- تفاوت رانت اقتصادی و سیاسی در چیست ؟ کدام مقدم است؟
- نقش عقیدتی سیاسی در مدیریت بحراناها به ویژه در صورت اعمال و ادامه تحریمها را ارزیابی کنید؟
- دشمن درونی و بیرونی در عصر کنونی شامل چه مؤلفه ها و فرآیندهایی می باشد؟
- علیرغم فرمایش حضرت امام (ره) مبنی بر عدم دخالت نیروهای نظامی در سیاست چرا برخی از فرماندهان سپاه در سیاست دخالت می کنند؟
- آرایش سیاسی احزاب و گروه ها در انتخابات آتی مجلس دارای چه ویژگیها و شاخصهایی است؟

در این مجموعه پرسشهای تاریخی هم وجود دارد -- "چرا جمهوری اسلامی بعد از فتح خرمشهر (در سال 1982) جنگ را متوقف نکرد و ادامه داد؟" -- و همچنین پرسشهای سیاست خارجی:

- " آیا روابط بین ایران و عراق و افغانستان سیاسی می‌باشد و یا اینکه به خاطر نزدیکی مذهبی و دینی است؟"
- " دلایل حمایت جمهوری اسلامی ایران از دولت حماس در لبنان و جنبش حزب‌الله لبنان چیست؟"
- " آیا احتمال همراهی کشورهای عربی منطقه با آمریکا بر ضد ایران وجود دارد؟"
- " ایران از لحاظ نفوذ ایدئولوژیکی در منطقه چه نقشی را بر عهده دارد؟"
- " آیا عاقبت فلسطین آزاد خواهد شد و اسرائیل سقوط خواهد کرد؟"

سایر پاسخها نمایانگر جهانیابی پرتوهی است که می‌پندارد "نیروهای شیطانی" مانند ایالات متحده آمریکا و اسرائیل همواره در صدد سرنگونی جمهوری اسلامی هستند. بنابراین لازم است که سپاه در امور سیاسی دخالت کند تا بقای جمهوری اسلامی را تضمین کند. موضوع اصلی و دائمی مطالبی که سپاه منتشر می‌کند در همین راستاست.¹⁸ در حقیقت، نخستین شماره مجله نگاه روز که توسط وزارت دفاع منتشر می‌شود به "استراتژی‌های فرهنگی و اجتماعی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران" اختصاص داشت.¹⁹ این مجله هر کنفرانس علمی یا موسسه تحقیقاتی را که خارج از ایران درباره ایران یا اسلام تحقیق می‌کند، عامل صیهونیست می‌خواند.²⁰

اغلب پاسخها توجیه مستقیم و غیرمستقیم دخالت سپاه در سیاست است. برای مثال "دلیل دخالت نیروهای نظامی در سیاست" چنین توجیه شده است:

"فرمایشات حضرت امام (ره) در باب عدم دخالت نیروهای نظامی در سیاست، مصادیقی چون حضور نظامیان در احزاب سیاسی، طرفداری از يك حزب در مقابل احزاب سیاسی دیگر و... بود. در حالی که اقدامات سپاه را باید میرا از این موضوع دانست. برای مثال اگر يك گروه سیاسی فعال در کشور، نظریه جدایی دین از سیاست را ترویج نماید و یا حزبی دیگر خواهان اعطای امتیازی خاص به يك دولت خارجی باشد، چون آرمانهایی مانند ولایت فقیه و استقلال کشور مورد تجاوز قرار گرفته است، در این حال سپاه پاسداران خود را ملزم به اعتراض و اعلام مخالفت با آن می‌داند. چرا که حفاظت از آرمان‌های انقلاب را مشمول این اقدامات نیز می‌داند. بنابراین نباید آن را مصداق دخالت نیروهای نظامی در سیاست دانسته و تنها آن را در حوزه انجام وظایف گنجانید."¹⁶

به پرسش "آرایش سیاسی احزاب و گروهها در انتخابات آتی مجلس" چنین پاسخ داده شده است:

"احزاب به معنای واقعی در کشور ما شکل نگرفته و قوام نیافته‌اند. . . . احزاب و گروهها بیشتر «شخصیت محور» هستند تا «برنامه محور»" بنابراین، تأکید مطالب آموزشی بر محور دفاع از "ماهیت اسلامی" در مقابل سیاستمداران امری عادی است.¹⁷

تضادها و پیامدها

تلاشهای سپاه برای آموزشهای عقیدتی سیاسی اعضای آن بلند پروازانه است، اما پایه‌های تئوریک آن بسیار ضعیف و در بسیاری موارد ضد و نقیض است. تضاد نخست، تضادی است که بین اصول مذهب شیعه و تئوری ولایت وجود دارد: هر یک از پیروان مذهب شیعه حق دارند که مرجع تقلید خود را از میان روحانیون عالی رتبه انتخاب کنند. اما آموزشهای عقیدتی سیاسی سپاه اعضای خود را از این حق محروم کرده و آنان را مجبور می‌کند که از آیت الله خامنه‌ای، که هنوز به مرتبه آیت الله عظمی نرسیده است، تقلید کنند. برای حل این تضاد، سپاه به کیش شخصیت و اتوریته فردی رهبر متوسل شده است. این امر خود، تضاد دیگری را بوجود آورده است: آیا سپاه یک نیروی مردمی و در خدمت مردم است یا نیروی شبه نظامی (میلیشیا) شخصی آیت الله خامنه‌ای؟

تضاد دوم، تضادی است که بین دین و روحیه انقلابی وجود دارد: سنت مذهب شیعه بسیار محافظه کار و مخالف سیاسی کردن دین است. این سنت در ضدیت کامل با آموزشهای عقیدتی سیاسی سپاه است. شاید به همین دلیل است که رهبران سپاه برای آموزش کادرهای خود به مراکز آموزشی خود تکیه می‌کنند، چون دانشکده‌های الهیات و حوزه‌های علمی از خط فکری سپاه تبعیت نمی‌کنند.

در حقیقت، آموزشهای عقیدتی سیاسی سپاه انحصار آموزشهای دینی را از روحانیون گرفته است و اکنون مراکز متعدد و مستقلی قوانین شرعی را تعبیر و تفسیر می‌کنند. در نتیجه، اقدامات سپاه، راه را

برای دخالت نظامیان در امور دینی باز کرده است. باید در نظر داشت، با وجود اینکه مؤسسات و نهادهای سنتی شیعه ممکن است با ایالات متحده و لیبرالیسم غربی ضدیت داشته یا حداقل نسبت به آن مشکوک باشند، ولی همچنان با عوامگرایی کسانی مانند آقای احمدی نژاد و ترویج خرافات در مورد مهدویت مخالفت دارند.²¹ اگر دانشگاههای سپاه موفق شوند حوزه های علمی و مراکز سنتی تعلیمات شیعه را تعطیل کنند، مقامات کنونی و سابق سپاه، مانند آقای احمدی نژاد، قادر خواهند بود که ادعا کنند با امام غایب ارتباط مستقیم دارند، و بدینوسیله روحانیت سنتی شیعه و حتی آیت الله خامنه ای را نیز بر کنار سازند. در حقیقت، بنا به اصول فقه شیعه، مهدی (عج) در زمان رواج فساد و بی نظمی ظهور می کند²² تا با مبارزه با روحانیون فاسد "اسلام راستین را برقرار کند."²³

مخالفتهای رهبر از سوی دیگر. این تضاد با درگذشت آیت الله خامنه ای و نبود جانشین معین برای او تشدید خواهد شد.

اطاعت محض از رهبر و حفظ ارزشهای انقلابی هم بدون تناقض نیست. رهبران ایران همواره الزامات انقلابی را فدای ملاحظات عملی کرده اند. برای مثال، آنان از ارمنستان مسیحی در مقابل آذربایجان مسلمان حمایت کرده اند. و اخیراً نیز به طالبان، علیرغم دشمنی ایدئولوژیکی و مذهبی آنان با ایران کمک کرده اند. سپاه این مشکل را با بهره گیری از گروههای متعصب مذهبی، همانند انصار حزب الله، حل کرده است. اینگونه گروهها خارج از محدوده قانون و با اعمال فشار به نهادهای دولتی، آنان را وادار می کنند تا ارزشهای انقلابی را حفظ کنند، حتی در مواردی که رهبر نیز آماده است تا مصالحه کند.

نتیجه گیری

آموزشهای عقیدتی سیاسی سپاه، بجای دفاع از حکومت روحانیون و دستاوردهای آن، باعث تضعیف کنترل و نظارت غیرنظامیان بر سپاه شده، و برتری روحانیت شیعه سنتی در داخل ایران، و حتی پیروان نظریه حکومت اسلامی آیت الله خمینی را تضعیف کرده است. مطالب آموزش سپاه جهان بینی توهم آلود آن را استحکام می بخشد، و در عین حال اعضای خود را تشویق می کند تا بطور مستقیم در سیاست دخالت داشته باشند. این روند، باعث نظامی شدن هرچه بیشتر جمهوری اسلامی، و قدرتمندتر شدن سپاه شده است. در واقع، همان کودتای خزنده است که سپاه را در ایران به قدرت برتر تبدیل کرده است.

تضاد سوم، تضاد بین دین از یک سو و اصول عقیدتی سپاه به مثابه یک ارتش مردمی از سوی دیگر است بخصوص در زمانی که اکثریت ایرانیان شهرنشین و از نظر دیدگاه و ارزشهای اجتماعی عرفی گرا و گرایش به دور شدن از حکومت مذهبی دارند. سپاه با این تضاد به دو شیوه برخورد کرده است: از یک سو سپاه اعضای جدید خود را از میان مناطق روستایی سنتی تر می گزیند، و از سوی دیگر با استفاده از پاسداران و بسیج قرائت ویژه خود از اسلام را به مردم شهرنشین تحمیل می کند. در دراز مدت، ادامه هیچ یک از این روشها امکان پذیر نیست. ایران بطور روزافزونی به یک جامعه شهرنشین تبدیل می شود، و تعداد جوانان روستایی رو به کاهش است. تحمیل ارزشهای سپاه به شهرنشینان مخالف، به جدایی بیشتر بین مردم و سپاه دامن می زند.

آقای آلفونه از دانشگاه کینهاگ و کالج سلطنتی دفاع دانمارک برای پشتیبانی از پژوهشهایش سیاستمدار است. آقای نکتز مایکل روبین، پژوهشگر مقیم در موسسه امریکن انترپرایز، و خانم کریستی هال رابینسون، دستیار ویراستار با آقای آلفونه همکاری کرده اند تا این مقاله چشم انداز خاورمیانه تهیه شود.

اگر نقش رهبر را هم در نظر بگیریم، این تضاد تشدید می شود: سپاه چگونه می تواند هم یک نیروی مردمی باشد و هم فقط از یک نفر دستور بگیرد؟ حمایت از کیش شخصیت رهبر غیر منتخب، به بهای نادیده گرفتن مسئولان منتخب چون رئیس جمهور یا نمایندگان مجلس تمام می شود. سپاه در میان تضاد بالقوه بین رهبر و مردم قرار گرفته است: تضاد بین فشارهای فزاینده درخواستهای مردم برای اصلاحات سیاسی و اقتصادی از یک سو و

- 1 - قانون اساسی جمهوری اسلامی، ماده 150.
- 2 - اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز تحقیقات اسلامی طوبا (تهران). تارنمای:
www.tooba-ir.org/Book/BookFehrest.asp?BookID=225&ParentID=61149
 (مراجعه: 14 ژانویه 2009)
- 3 - فرمانده معظم کل قوا فرمودند: "سپاه کهنسال می شود لکن نگذارید کهنه شود". این جمله بسیار زیبا و حکیمانه است.
 فصلنامه مطالعات سیاسی (تهران)، شماره 27 (بهار 2008).
- 4 - همانجا.
- 5 - رئیس اداره آموزشهای عقیدتی - سیاسی سپاه در گفتگو با صبح صادق: تربیت محوری مبنای حرکت ماست. صبح صادق (تهران)، 8 ماه مه 2008. نک. به تارنمای:
www.sobhesadegh.ir/1387/0347/p09.pdf (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- 6 - مصاحبه با حجت الاسلام و المسلمین محمد رضا تویسرکانی. فصلنامه مریبان (قم)، شماره 27 (بهار 2008) نک. به تارنمای:
www.tooba-ir.org/nashr/morabi/mor27/mor27012.htm#link15 (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- 7 - اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. مرکز تحقیقات اسلامی طوبا.
- 8 - "تویسرکانی رئیس اداره آموزش عقیدتی سیاسی سپاه شد." صبح صادق، 4 فوریه 2008. تارنمای:
www.sobhesadegh.ir/1386/0338/p03.pdf (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- 9 - "مسئولان عقیدتی سیاسی سپاه تاکید کردند: بازنگری در نظام آموزشی عقیدتی با رویکرد معنویت افزایی" صبح صادق، 28 آوریل 2008. تارنمای:
www.sobhesadegh.ir/1387/0347/p09.pdf (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- و نیز:
 "بسیج وسیع ترین مرکز سازماندهی مریبان عقیدتی کشور است." آژانس خبری فارس نیوز (تهران)، 22 نوامبر 2007. تارنمای:
www.farsnews.net/newstext.php?nn=8609010246 (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- 10 - اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. پژوهشکده تحقیقات اسلامی طوبی.
- 11 - "دانشکده عقیدتی سیاسی شهید محلاتی" آفتاب (تهران). تارنمای:
<http://aftab.ir/companies/company.php?id=34250> (مراجعه: 14 ژانویه 2009)
- 12 - "مراکز آموزش سپاه مجهز به سیستم مدرن و نوین تکنولوژی آموزشی است." آژانس خبری فارس نیوز، 23 اکتبر 2007. تارنمای:
www.farsnews.net/newstext.php?nn=8608010452 (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- 13 - "همایش تجلیل از مریبان عقیدتی سیاسی سپاه برگزار می شود." آژانس خبری فارس نیوز، 23 اکتبر 2007. تارنمای:
www.farsnews.net/newstext.php?nn=8502020598 (مراجعه: 7 فوریه 2009)
- همچنین "فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، از اجرایی شدن طرح تعالی در سپاه خبر داد." کیهان (تهران)، 29 آوریل 2008. به تارنمای:
www.kayhannews.ir/870210/14.htm#other1406 (مراجعه: 17 فوریه 2009)
- 14 - تارنمای اینترنتی سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. تارنمای:
www.siyasi.ir (مراجعه: 18 ژانویه 2009)
- 15 - تارنمای اینترنتی سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. پرسش و پاسخ سیاسی (تهران) 15 آوریل 2008. تارنمای:
www.siyasi.ir/content/view/2973/1 (مراجعه: 18 ژانویه 2009)
- 16 - همانجا.
- 17 - همانجا.
- 18 - تارنمای اینترنتی سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح:
www.siyasi.ir/component/option.com_remository/func.select/id.9 (مراجعه: 11 فوریه 2009)
- 19 - وزارت دفاع جمهوری اسلامی ایران، نگاه روز، تولید سال 2006، انتشار در اینترنت 8 نوامبر 2007. تارنمای:
www.siyasi.ir/component/option.com_remository/func.startdown/id.23
 (مراجعه: 11 فوریه 2009)
- 20 - همانجا.
- 21 - علی آلفونه، "احمدی نژاد در برابر روحانیت"، چشم انداز خاورمیانه، شماره 5 (اگوست 2008) تارنمای:
www.acei.org/publication28494
- 22 - محمد جواد مشکور، تاریخ شیعه و فرقه های اسلام، چاپ پنجم. (تهران: کتابفروشی اشراقی، 1993)، 132.

---

²³ - مهدی خلجی، انسٹیٹوی واشینگٹن برای سیاست خاور نزدیک:

Apocalyptic Politics: On the Rationality of Iranian Policy (Washington, DC: Washington Institute for Near East Policy, January 3, 2008).